

ISSN: 2181-1040
DOI: 10.26739/2181-1040
tadqiqot.uz/renaissance

JCAR

**JOURNAL OF CENTRAL
ASIAN RENAISSANCE**

VOLUME 2
ISSUE 2

2021

МАРКАЗИЙ ОСИЁ РЕНЕССАНСИ ЖУРНАЛИ

ЖИЛД 2, СОН 2

ЖУРНАЛ РЕНЕССАНСА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

ТОМ 2, НОМЕР 2

JOURNAL OF CENTRAL ASIAN RENAISSANCE

VOLUME 2, ISSUE 2

МАРКАЗИЙ ОСИЁ РЕНЕСАНСИ ЖУРНАЛИ

№2 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-1040-2021-2>

Бош муҳаррир:

МАДАЕВА ШАҲНОЗА ОМОНУЛЛАЕВНА
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:

ЮСУПОВА ДИЛДОРА ДИЛШАТОВНА
фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги
университети доценти

Бош муҳаррир ўринбосари:

ХОЖИЕВ ТУНИС НУРКОСИМОВИЧ
фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети

МАРКАЗИЙ ОСИЁ РЕНЕСАНСИ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ВА ИЖТИМОЙ-ФАЛСАФИЙ ЖУРНАЛИ ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ

ҲАКИМОВ АКБАР АБДУЛЛАЕВИЧ
Ўзбекистон Фанлар академияси,
Ўзбекистон Бадий академияси академиги,
Санъатшунослик фанлари доктори,
профессор (Ўзбекистон)

МАРИАННА КАМП РУТЦ
Индиана университети
ЕвроОсиё тадқиқотлари маркази
профессори, тарих фанлари доктори (АҚШ)

ЖЎРАЕВ НАРЗУЛЛА ҚОСИМОВИЧ
Ўзбекистон Давлат Жаҳон тиллар
университети профессори,
сиёсий фанлар доктори (Ўзбекистон)

МАХМУДОВА ГУЛИ ТИЛАБОВНА
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети
қошидаги "Фалсафа" илмий
марказ раҳбари (Ўзбекистон)

ИСЛОМОВ ЗОҲИДЖОН МАҲМУДОВИЧ
Ўзбекистон Халқаро ислом академияси
илмий ва инновация ишлар бўйича проректори,
филология фанлари доктори, профессор (Ўзбекистон)

КЛЭР РООСИЕН
Йел университети Славян тиллари
ва адабиётлари кафедраси PhD доктори (АҚШ)

АНТонио Алонсо Маркос
Сан Пабло номидаги СЕУ
университети профессори (Испания)

ШИРИНОВА РАИМА ҲАКИМОВНА
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон
Миллий университети халқаро ишлар
бўйича проректори, филология фанлари
доктори, профессор (Ўзбекистон)

КАРИМОВ ЭЛЁР ЭРИКОВИЧ
Хофстра университети профессори,
тарих фанлари доктори (АҚШ)

ГАБИТОВ ТУРСУН ҲАФИЗОВИЧ
Ал Форобий номидаги Қозоғистон
Миллий университети профессори,
фалсафа фанлари доктори (Қозоғистон)

ХОЛМЎМИНОВ ЖАЪФАР МУҲАММАДИЕВИЧ
Тошкент давлат шарқшунослик университети доценти,
фалсафа фанлари доктори (Ўзбекистон Республикаси)

МИРЗАҲМЕДОВ АБДИРАШИД МАМАСИДИКОВИЧ
Наманган муҳандислик-технология институти
доценти, фалсафа фанлари доктори (Ўзбекистон)

МАҲКАМОВА НОДИРА РАҲМОНОВНА
Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги
Тошкент ахборот технологиялари университети
профессори, тарих фанлари доктори (Ўзбекистон)

САФАРОВА НИГОРА ОЛИМОВНА
Навой давлат педагогика институти
Ижтимоий фанлар кафедраси мудири,
фалсафа фанлари доктори (Ўзбекистон)

ХИДИРОВА НАРГИЗА ЎРИНОВНА
ЎзР ФА Тарих институти
катта илмий ходими, тарих фанлари
номзоди (Ўзбекистон)

КАРИМОВ РАҲМАТ РАҲМАНОВИЧ
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон
Миллий университети проф.в.б.,
фалсафа фанлари номзоди (Ўзбекистон)

КАЛОНОВ КОМИЛ КУЛАҲМАТОВИЧ
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон
Миллий университети профессори,
социология фанлари номзоди (Ўзбекистон)

ТОШОВ ХУРШИД ИЛХОМОВИЧ
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон
Миллий университети доценти, PhD
(Ўзбекистон)

ШУКУРОВ АКМАЛ ШАРОФОВИЧ
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий
университети таянч докторанти (Ўзбекистон)

БЕКБАЕВ РАУФ РУСТАМОВИЧ
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий
университети ўқитувчиси (Ўзбекистон)

Дизайн-саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

КОНТАКТ РЕДАКЦИЙ ЖУРНАЛОВ. WWW.TADQIQOT.UZ
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

EDITORIAL STAFF OF THE JOURNALS OF WWW.TADQIQOT.UZ
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Главный редактор:

МАДАЕВА ШАХНОЗА ОМОНУЛЛАЕВНА
доктор философских наук, профессор,
Национального университета Узбекистана имени Мирзо Улугбека

Заместитель главного редактора:

ЮСУПОВА ДИЛЬДОРА ДИЛЬШАТОВНА
доктор философии (PhD), по философским наукам, доцент
Университета Общественной безопасности Республики
Узбекистан

Заместитель главного редактора:

ХОДЖИЕВ ТУНИС НУРКОСИМОВИЧ
доктор философских наук (PhD), Национальный
университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО ЖУРНАЛА РЕНЕССАНСА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

ХАКИМОВ АКБАР АБДУЛЛАЕВИЧ
Академия наук Республики Узбекистан, академик
Академии художеств Узбекистана, доктор
искусствоведения, профессор (Узбекистан)

МАРИАННА КАМП РУТЦ
доктор исторических наук, профессор
Центра евразийских исследований
Университета Индианы (США)

ДЖУРАЕВ НАРЗУЛЛА КАСЫМОВИЧ
профессор Узбекского государственного
университета мировых языков, доктор
политологических наук (Узбекистан)

МАХМУДОВА ГУЛИ ТИЛАБОВНА
доктор философских наук, профессор,
Руководитель исследовательского центра
«Философия» Национального университета
Узбекистана (Узбекистан)

ИСЛАМОВ ЗОХИДЖОН МАХМУДОВИЧ
Проректор по науке и инновациям
Международной исламской академии Узбекистана,
доктор филологических наук, профессор
(Узбекистан)

КЛЭР РООСИЕН
доктор философии, кафедра славянских
языков и литературы, Йельский университет (США)

АНТонио АЛОНСО МАРКОС
профессор Университета СЕУ
имени Сан-Пабло (Испания)

ШИРИНОВА РАИМА ХАКИМОВНА
Проректор по международной деятельности
Национального университета Узбекистана имени
Мирзо Улугбека, доктор филологических наук,
профессор (Узбекистан)

КАРИМОВ ЭЛЬЁР ЭРИКОВИЧ
профессор Университета Хофстра,
доктор исторических наук (США)

ГАБИТОВ ТУРСУН ХАФИЗОВИЧ
доктор философских наук, профессор
Национальный университет Казахстана
им. Аль-Фароби (Казахстан)

ХОЛМУМИНОВ ЖАЪФАР МУХАММАДИЕВИЧ
доцент Ташкентского государственного университета
востоковедения, доктор философских наук (Узбекистан)

МИРЗАХМЕДОВ АБДИРАШИД МАМАСИДИКОВИЧ
Доцент Наманганского инженерно-технологического
института, доктор философских наук (Узбекистан)

МАХКАМОВА НАДИРА РАХМАНОВНА
профессор Ташкентского университета информационных
технологий имени Мухаммада аль-Хорезми, доктор
исторических наук (Узбекистан)

САФАРОВА НИГОРА ОЛИМОВНА
Заведующая кафедрой социальных наук, доктор
философских наук, Навоийский государственный
педагогический институт (Узбекистан)

ХИДИРОВА НАРГИЗА УРИНОВНА
Старший научный сотрудник Института истории
Академии наук Республики Узбекистан, кандидат
исторических наук (Узбекистан)

КАРИМОВ РАХМАТ РАХМАНОВИЧ
Доцент Национального университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека,
кандидат философских наук (Узбекистан)

КАЛОНОВ КОМИЛ КУЛАХМАТОВИЧ
Профессор Национального университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека, кандидат
социологических наук (Узбекистан)

ТОШОВ ХУРШИД ИЛЬХОМОВИЧ
Доцент Национального университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека, PhD (Узбекистан)

ШУКУРОВ АКМАЛ ШАРОФОВИЧ
Докторант Национального университета
Узбекистана (Узбекистан)

БЕКБАЕВ РАУФ РУСТАМОВИЧ
преподаватель Национального университета
Узбекистана (Узбекистан)

Дизайн-верстка: Хуршид Мирзахмедов

КОНТАКТ РЕДАКЦИЙ ЖУРНАЛОВ. WWW.TADQIQOT.UZ
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

EDITORIAL STAFF OF THE JOURNALS OF WWW.TADQIQOT.UZ
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Chief Editor:

MADAeva SHAKHNOZA OMONULLAEVNA
Doctor of Philosophy, Professor,
The National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Deputy Chief Editor:

YUSUPOVA DILDORA DILSHATOVNA
Doctor of Philosophy (PhD), in Philosophical Sciences,
Associate Professor of the University of Public Security
of the Republic of Uzbekistan

Deputy Chief Editor:

KHODZHIEV TUNIS NURKOSIMOVICH
Doctor of Philosophy (PhD), National University
of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD OF THE SCIENTIFIC-THEORETICAL AND SOCIO-PHILOSOPHICAL JOURNAL OF CENTRAL ASIAN RENAISSANCE

KHAKIMOV AKBAR ABDULLAEVICH
Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan,
Academician of the Academy of Arts of Uzbekistan,
Doctor of Arts, Professor (Uzbekistan)

MARIANNE KAMP RUTZ
Doctor of History, Professor at the Center for
Eurasian Studies, Indiana University (USA)

DZHURAEV NARZULLA KASIMOVICH
Professor of the Uzbek State University of World
Languages, Doctor of Political Science (Uzbekistan)

MAKHMUDOVA GULI TILABOVNA
Doctor of Philosophy, Professor, Head of the
Research Center "Philosophy" of the National
University of Uzbekistan (Uzbekistan)

ISLAMOV ZOHJON MAKHMUDOVICH
Vice-rector for science and innovations of the
International Islamic Academy of Uzbekistan, doctor
of philological sciences, professor. (Uzbekistan)

CLAIRE ROOSIEN
Ph.D., Department of Slavic Languages
and Literature, Yale University (USA)

ANTONIO ALONSO MARCOS
Professor at the University of CEU
named after San Pablo (Spain)

SHIRINOVA RAIMA KHAKIMOVNA
Vice-Rector for International Affairs of the National
University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek,
Doctor of Philology, Professor (Republic of Uzbekistan)

KARIMOV ELYOR ERIKOVICH
Professor at Hofstra University, doctor
of historical sciences (USA)

GABITOV TURSUN KHAFAZOVICH
Doctor of Philosophy, Professor of
National University of Kazakhstan named
after Al-Farabi (Kazakhstan)

IBODULLAEVA SHOIRA
Master student of the International Islamic
Academy of Uzbekistan (Uzbekistan)

KHOLMUMINOV JAFAR MUHAMMADIEVICH
Associate Professor of the Tashkent State
University of Oriental Studies, Doctor of
Philosophical Sciences (Uzbekistan)

MIRZAKHMEDOV ABDIRASHID MAMASIDIKOVICH
Associate professor of Namangan Institute of engineering
and technology, Doctor of Science (Uzbekistan)

MAKHKAMOVA NADIRA RAKHMANOVNA
Professor of the Tashkent University of Informational
Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi,
Doctor of Historical Sciences (Uzbekistan)

SAFAROVA NIGORA OLIMOVNA
Head of the Department of Social Sciences,
Doctor of Philosophy, Navoi State Pedagogical
Institute (Uzbekistan)

KHIDIROVA NARGIZA URINOVNA
Senior Researcher at the Institute of History of
the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan,
Candidate of Historical Sciences (Uzbekistan).

KARIMOV RAKHMAT RAKHMANOVICH
Associate Professor of the National
University of Uzbekistan named
after Mirzo Ulugbek, Candidate of
Philosophy (Uzbekistan)

KALONOV KOMIL KULAKHMATOVICH
Professor of the National University of
Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek,
candidate of sociological sciences (Uzbekistan).

TOSHOV KHURSHID ILKHOMOVICH
Associate Professor of the National
University of Uzbekistan named after
Mirzo Ulugbek, PhD (Uzbekistan)

SHUKUROV AKMAL SHAROFVICH
Doctoral student of the National
University of Uzbekistan (Uzbekistan)

BEKBAEV RAUF RUSTAMOVICH
Lecturer at the National University
Uzbekistan (Uzbekistan)

Design-pagemaker: Khurshid Mirzakhmedov

КОНТАКТ РЕДАКЦИЙ ЖУРНАЛОВ. WWW.TADQIQOT.UZ

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

EDITORIAL STAFF OF THE JOURNALS OF WWW.TADQIQOT.UZ

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

1. Холмўминов Жаъфар Муҳаммадиевич ТАСАВВУФНИ ШАКЛЛАНТИРГАН МАНБАЛАР МУАММОСИ ҚИЁСИЙ ТАСАВВУФШУНОСЛИК ТАҲЛИЛИДА.....	7
2. Гойибназаров Шухрат Гойибназарович ИСЛАМ ОТВЕРГАЕТ ТЕРРОР: ИСТОКИ, ФАКТОРЫ И ИСТОЧНИКИ.....	18
3. Назарова Шаҳноза Ибадуллаевна ЖАДИД ШЕЪРИЯТИДА НАВОИЙ АНЪАНАЛАРИ.....	26
4. Исақова Замирахон Рухитдиновна ИСҲОҚХОН ИБРАТНИНГ “МЕЗОН УЗ-ЗАМОН” АСАРИНИНГ ЯНГИЛАНАЁТГАН ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДАГИ АҲАМИЯТИ.....	37
5. Базарбаева Гулжахан Муратбаевна ҚОРАҚАЛПОҚ ХАЛҚ ДОСТОНИ «ҚИРҚ ҚИЗ»ДА ҚАХРАМОНЛИК ОБРАЗИНИНГ ТАРИХИЙ-ФАЛСАФИЙ ЖИҲАТДАН ЁРИТИЛИШИ.....	49
6. Каримов Раҳмат Раҳманович, Бекбаев Рауф Рустамович РЕНЕ ГЕНОН И АНАНДА КУМАРАСВАМИ: ОПЫТ ФИЛОСОФСКОЙ РЕФЛЕКСИИ В КОНТЕКСТЕ ПОИСКА ПУТЕЙ СИНТЕЗА ВОСТОКА И ЗАПАДА.....	61
7. Одинаева Зебинисо Иброхимовна ЖАДИД МИЛЛИЙ ДЕМОКРАТИК ТАЪЛИМОТИДА ЎЗБЕК ХАЛҚИ ИДЕНТИКЛИГИ ВА АКЦИОЛОГИК ТАМОЙИЛЛАРНИНГ СИНТЕЗЛАШУВИ ҚОНУНИЯТЛАРИ ИФОДАСИ.....	69
8. Amirov Azamat Odil ugli PHILOSOPHICAL AND CONCEPTUAL FEATURES OF UZBEKISTAN IN THE DEVELOPMENT OF THE MODERN HISTORY OF PHILOSOPHY.....	78
9. Джураева Нигора Авазовна МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА В КОНТЕКСТЕ РАССМОТРЕНИЯ ПАРАДИГМЫ ЦИВИЛИЗАЦИЙ.....	86
10. Хуррамов Хайитмурод Бобокул ўғли ҲИНД-ЭРОНИЙЛАР МУАММОСИ ТАРИХШУНОСЛИГИГА ДОИР МУЛОҲАЗАЛАР (БАКТРИЯ-МАРҒИЁНА АРХЕОЛОГИК МАЖМУАСИ МИСОЛИДА).....	95

МАРКАЗИЙ ОСИЁ РЕНЕССАНСИ ЖУРНАЛИ**ЖУРНАЛ РЕНЕССАНСА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ
JOURNAL OF CENTRAL ASIAN RENAISSANCE****Хуррамов Хайитмурод Бобокул ўгли**

таянч докторант

Термиз давлат университети

E-mail: terdu2012@gmail.com

**ҲИНД-ЭРОНИЙЛАР МУАММОСИ ТАРИХШУНОСЛИГИГА ДОИР МУЛОҲАЗАЛАР
(БАҚТРИЯ-МАРҒИЁНА АРХЕОЛОГИК МАЖМУАСИ МИСОЛИДА)** <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6072238>**АННОТАЦИЯ**

Ҳинд-эрон тили икки тармоққа эга бўлган тил қурилиши бўлиб, улардан бири Эронга, иккинчиси Шимолий Ҳиндистонга борган. Уларнинг бу янги ватанларга келиш вақти одатда милoddан аввалги II минг йиллик ҳисобланади. Эронда ва Ҳиндистоннинг шимолида бирорта ҳам Андроново типидagi артефакт аниқланмаган, ammo Эрон платосида ва Балужистонда Бактрия Марғиёна материаллари борлиги ҳақида кўплаб далиллар мавжуд. Бирок, бу материалларнинг милoddан аввалги I минг йилликдаги давомийлигини кузатиш ва уларни эрон тилида сўзлашувчиларнинг маълум маданиятлари - Мидия ёки Ахамонийлар (ёки уларнинг тахминий темир даври аждодлари) билан боғлашнинг иложи йўқ. Милoddан аввалги II минг йилликнинг Эрон ва Шимолий Ҳиндистонга бевосита таъсир кўрсатган ягона интрузив археологик маданияти Бактрия-Марғиёна археологик мажмуасидир, лекин уни Эрон платосида кейинги милoddан аввалги II ва I минг йиллик археологик маданиятларининг ривожланиши билан боғлаб бўлмайди. Ушбу мақолада ҳинд-эронийлар муаммоси тарихшунослиги археологик ва ёзма манбалар асосида чуқур таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Эрон платоси, Балужистон, ҳинд-эронийлар, Ригведа, Авеста, Андронова маданияти, дашт кўчманчилари, Сополлитепа, Жаркўтон.

Хуррамов Хайитмурод Бобокул угли

базовый докторант

Термезский государственный университет

E-mail: terdu2012@gmail.com

**ИСТОРИКОВЕДЧЕСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ ПО ИНДОИРАНСКОЙ ПРОБЛЕМЕ (НА
ПРИМЕРЕ БАКТРИЙСКО-МАРГИАНСКОГО АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО
КОМПЛЕКСА)****АННОТАЦИЯ**

Индоиранский язык, как языковая конструкция, подразделяется на два ответвления, первое из которых распространилось в Иране, второе же в Северной Индии. Периодом, когда данные языки пришли в эти регионы, обычно считается 2 тысячелетие до н.э. На территории Ирана и Индии не установлен ни один артефакт Андроновского типа, однако на Иранском плато и в Белуджистане существует множество материалов о наличии этих артефактов в Бактрии и

Маргиане. При этом не имеется возможности наблюдения за этими материалами в период 1 тысячелетия до н.э. и непосредственного контакта с определенными ираноязычными культурами – Мидией и Ахеменидами (или их вероятными предками железного века). Бактрийско-Маргианский археологический комплекс является единственной интрузивной культурой, которая оказала непосредственное влияние на Иран и Северную Индию во 2 тысячелетии до н.э., но ее невозможно связать с развитием археологических культур на территории Иранского плато во 2-1 тысячелетиях до н.э. В данной статье осуществлен углубленный анализ индоиранской проблеме в контексте историковеда на основе археологических и письменных источников.

Ключевые слова: Иранское плато, Белуджистан, индоиранцы, Ригведа, Авеста, Андроновская культура, степные кочевники, Саппалитепа, Джаркутан.

Khurramov Khayitmurol Bobokul ugli

Doctoral Candidate

Termez State University

E-mail: terdu2012@gmail.com

HISTORICAL REFLECTIONS ON THE INDO-IRANIAN PROBLEM (ON THE EXAMPLE OF THE BACTRIA-MARGIANA ARCHAEOLOGICAL COMPLEX)

ABSTRACT

The Indo-Iranian language, as a linguistic construct, is divided into two branches, the first of which spread in Iran, the second in Northern India. The period when these languages came to these regions is usually considered to be the 2nd millennium BC. No artefacts of the Andronovo type have been found on the territory of Iran and India, however, there are many materials on the presence of these artefacts in Bactria and Margiana on the Iranian plateau and in Baluchistan. At the same time, there is no possibility of observing these materials in the period of the 1st millennium BC. and direct contact with certain Iranian-speaking cultures – the Media and the Achaemenids (or their probable Iron Age ancestors). The Bactria-Margiana archaeological complex is the only intrusive culture that had a direct impact on Iran and Northern India in the 2nd millennium BC, but it cannot be linked with the development of archaeological cultures on the territory of the Iranian plateau in the 2-1 millennia BC. This article provides an in-depth analysis of the Indo-Iranian problem in the context of historical studies based on archaeological and written sources.

Key words: Iranian plateau, Baluchistan, Indo-Iranians, Rigveda, Avesta, Andronovo culture, steppe nomads, Sappalitepa, Djarkutan.

Кириш. В.И.Сарианиди Бактрия-Марғиёна Археологик Комплекси аҳолисини ўз тадқиқотларида ҳинд-эрон тилида сўзлашувчи халқлар дея эътироф этган [1, б.53]. У БМАК аҳолисини фақат ҳинд-эронлик эканлигини аниқлабгина қолмай, прото-зардуштийларнинг маданий белгиларини ҳам ажратиб берган [2]. У Афғонистондаги беш йиллик қазилма ишларидан сўнг Даштли воҳаси материалларини эълон қилади. Унинг Дашли III да олиб борган қазилмаларида ибодатхона сифатида талқин қилинган думалоқ шаклдаги бино топилган. Дашли III маданияти Месопотамия версияси бўйича қайта қурилган; "бош қозин" бошчилигидаги руҳонийлар жамоаси ижтимоий ҳаётни ўз қўлига олган. Таянчли ташқи деворга эга бўлган катта думалоқ бино жамият ҳаётининг диққат марказида бўлиб, барча кўчалар унга олиб борган. Маиший функцияларни бажаришни кўрсатадиган ўнлаб хоналардан иборат бу "ибодатхона"да 150-200 киши фаолият юритган. Кўплаб бронза муҳрлар топилган. Муҳрлар Месопотамияда бўлгани каби бир хил функцияга эга бўлган: эшикларни ҳимоя қилиш, товарларни сақлаш ва ташиш.

Сарианиди Дашли III аҳоли пунктлари ибодатхона мулклари сифатида бошқариладиган ўзини ўзи таъминлайдиган жамоалар деган хулосага келади. У Дашли аҳолиси билан Месопотамиянинг Урук жамоаси ўртасида ўзаро параллелликни аниқлаб,

“Ригведа” ва “Авесто”да бир нечта элементларнинг тайёр ўхшашликлари мавжудлигини таъкиф қилди: чорвачилик, олов ибодатхоналари, айлана ва тўртбурчак қалъалар, ҳайвонлар қабрлари ва туя борлиги [3].

Дашли воҳаси, Тоголок 21, Гонур, Келлели, Сополли ва Жарқўтонда олиб борилган казишмалар натижалари Бақтрия-Марғиёна мажмуаси учун хронологик кетма-кетликни аниқлаш имконини берди [4]. Ушбу ёдгорликларнинг ҳар биридаги жуда кенг горизонтал экспозиция - уларда топилган монументал тузилмалар каби таъсирчан бўлиб, уларнинг барчаси ибодатхоналар, қалъалар ёки саройлар сифатида аниқланган. Сариянидининг таъкидлашича, Гонур бутун бронза даврида Марғиёна комплексининг “пойтахти” бўлган [5]. Шимолий Гонур саройи 150 м дан 140 м гача, Тоголокдаги ибодатхонанинг ўлчами 140 м 100 м, Келлели 3 қалъаси 125 м 125 м ва Ажикуидаги маҳаллий ҳукмдорнинг уйи 25 м 25 м ўлчамларга тенг бўлган. Бу йирик иншоотларнинг ҳар бири кенг қамровли қазилган. Уларнинг барчасида мустаҳкам қалъа деворлари, дарвозалари ва таянчлари бўлса-да, нима учун бир иншоот ибодатхона, иккинчиси эса сарой сифатида белгилангани номаълум. Уларнинг барчаси мушофа деворлар ва дарвозалар билан мустаҳкамланганлигини ҳисобга олмаганда, ҳар бир бино ўзига хос услубда қурилган. Тоголок I ёдгорлигида руҳоний қабрларидан иккита буқанинг қурбонлик қилинганлиги аломати билан топилиши чуқур таҳлилларни талаб қилган.

Методлар ва методология. Мазкур тадқиқот мавзуси бўйича мавжуд бўлган археологик ва ёзма манбалар асосида бажарилган ва тарихий, тизимли, қиёсий таҳлил услублари қўлланилган.

Тадқиқот натижалари. Сарияниди Бақтрия-Марғиёна мажмуасини мил.авв II минг йиллик охирига тегишли дея даврлаштиришни ёқлаб, уни жануби-шарқий Эрондан аҳолининг миграцияси натижаси деб таърифлайди ва уни зардуштийликка тегишли бўлган буюмлар, эътиқод ва маросимлар билан ҳинд-эронликлар маданияти деб атайди. Ундан топилган сопол идишлар, муҳрлар, тош косалар ва металдан ясалган артефактларга ўхшаш буюмлар Тепа-Яхё, Шаҳдод, Ҳараппанинг Жукар маданияти ва Балужистон манзилгоҳларидан топилган. Археолог П.Аме томонидан Суза, Шаҳдод ва Тепа-Яхё ҳудудларидан БМАК артефактларига ўхшаш буюмлар топиб, хужжатлаштирилган бўлиб, бу ўхшашликлар жануби-шарқий Эронда шаклланган деган хулосага келиш имконини бермайди [6]. Бақтрия-Марғиёна мажмуаси артефактлари Араб кўрфази ҳудудларидан ҳам топилган ва улар Эрон платоси манзилгоҳлари топилмаларига жуда ўхшашдир [7, б.37].

Даштлик Андроново маданиятига оид кулолчилик буюмлари Тоголок 1 ва 21, Келлели, Тайип, Гонур ва Тахирбайдан топилган бўлса-да, Сарияниди Андроновонинг Бақтрия-Марғиёна мажмуасига ҳар қандай сезиларли таъсирига қарши туришда қатъий фикр билдирган: “Андроново типидagi кулолчилик буюмлари парчалари бутун Туркманистоннинг жанубида 100 тадан ошмайди” [8, б.63]. Бизнинг фикримизча бу фикр кўпроқ импрессионистик. Кузмина ва Лапиннинг фикрича, курғоқчилик Мурғоб дарёси дельтасининг қуриб кетишига сабаб бўлган, бу эса Андроново жангчи қабилаларининг даштлардан бостириб кириб, Бақтрия-Марғиёна мажмуасига барҳам беришига олиб келган [9]. Мил.авв II минг йилликнинг ўрталарига келиб унинг барча ҳудудлари номаълум сабабларга кўра ташлаб кетилган.

Даштнинг Андроново маданияти билан Бақтрия ва Марғиёнанинг ўтроқ деҳқонлари ўртасидаги ўзаро таъсирнинг табиати ва даражаси тўғрисидаги масала алоҳида аҳамиятга эга. Таъкидланганидек, икки археологик мажмуа ҳам ўзларининг моддий маданияти ва даврийлиги билан ажралиб туради ва иккаласи ҳам ҳинд-эронийлар маданияти эканлиги аниқланган. В.М.Массон бундан бир неча ўн йиллар аввал Тахирбой 3 да олиб борган казишмаларида мил.авв II минг йилликнинг биринчи ярмида дашт кўчманчилари билан Бақтрия ва Марғиёнанинг ўтроқ деҳқонлари ўртасида ўзаро алоқалар юқори даражада бўлган, деб тахмин қилган эди [10]. Бу фикрни кейинчалик Туркманистон-Россия-Италия ўртасида ўтказилган Марғиёнадаги юқори самарали археологик тадқиқотлар ҳам яққол тасдиқлади [11].

БМАК ҳудудидан юзлаб ўйиб ясалган кўпол буюмлар (Андроново сополлари)нинг топилиши дашт кўчманчилари ва ўтроқ қабилалар ўртасидаги ўзаро алоқалардан гувоҳлик

беради ва Марказий Осий халқлари қўшнилари билан ҳар доим тинч бўлмаса ҳам, ҳам кенг, ҳам интенсив алоқаларга эга бўлган. Сарияниди бу ўзаро таъсирни тан олади ва энди Андроново типидagi идишлар фақат Марғиёнада ҳаома типидagi ичимликлар тайёрлаш учун ишлатиладиган хоналарда топилганлигини таъкидлайди [12, б.311]. Унинг хулосасига кўра, Бактрия Марғиёна мажмуаси ҳинд-орийлар ва Андроново эронийларидир, лекин прото-зардуштийлар сифатида бу иккисининг умумий диний маросимлари бор.

Шубҳасиз, Мурғоб вилоятида ўтказилган тадқиқотлар шуни кўрсатадики, бу алоқалар “жуғрофий ва тарихий жиҳатдан бир-биридан ажралиб қолган халқлар бир-бири билан алоқада бўладиган ва доимий алоқаларни ўрнатадиган, одатда мажбурлаш шартларини ўз ичига олган макон, радикал тенгсизлик ва ҳал қилиб бўлмайдиган зиддият” ва “кучларнинг радикал ассиметрик муносабатлари” билан тавсифланади [13]. Чўл одамлари билан Бактрия-Марғиёна мажмуаси ва унинг ворислари ўртасидagi муносабатлар аниқланмаган бўлса-да, уларнинг барчаси ўз турар-жойларини мустақкамлаганлиги шундан далолат беради.

Ўтроқ деҳқонлар ва Андроново маданиятининг ўзаро таъсири тўғрисида Тожикистон жанубидagi Кангурттутда олиб борилган қазималар ҳам далил бўлиб, у ерда Андроново сопол буюмлари топилган. Виноградованинг таъкидлашича, “Андроново қабилаларининг жанубга кириб келиши нисбатан секин кечган” ва тинч ўтган, бу чўл аҳолисининг деҳқончилик воҳаларига “ўтроқлашиши ва тарқалиши” га имкон беради [14, б.36].

Чўл маданияти ва Бактрия-Марғиёна мажмуасининг кенг кўламли металлургияси яхши ҳужжатлаштирилган [15]. Иккаласини тавсифловчи турлар бутунлай ажралиб туради. Н. Н. Терехова Бактриянинг Марғиёна металлларини ўрганиши натижасида мис-руҳ, маҳаллий мис ва жуда камдан-кам ҳолларда мис-қалай таркибли бронзадан тайёрланган буюмлар ишлаб чиқаришда қуйма ва зарб қилиш усуллари қўлланилган, деган хулосага келади. Охириги тоифада 26 та буюм таҳлил қилинади ва таркибида 1 дан 10% гача қалай борлиги исботланади.

Н.Р.Меер-Меликян Тоголок 21 ёдгорлик мажмуасидан топилган гул қолдиқларини таҳлил қилади: 23 ва 34-хонадаги катта питозорлардан топилган “поя бўлақлари, кўпгина барглари, гулчанглари, антерофорлари, микроспорангиялари, мегаспория пўстлоғининг парчалари ва меваларнинг қисмлари”. У қолдиқлар Эфедра турига тегишли деган хулосага келади. Шу тариқа Сарияниди ҳинд-эронийларнинг муқаддас китобларида, яъни Ригведа ва Авестода эслатиб ўтилган эфедра ҳаома ёки сома(енгил маст қилувчи ичимлик)нинг асосий таркибий қисми эканлигига ишонадиган бир қатор олимларни қўллаб-қувватлашига тўғри келади. Гонурда эфедра мавжудлиги Сарияниди томонидан Бактрия-Марғиёна мажмуасининг ҳинд-эрон ва прото-зардуштийлик белгиларига эга эканлиги, шунингдек, олов ибодатхоналари, оловли қурбонгоҳлар (у зардуштийликда пави деб аталади) ва махсус ўлик маросимлари (ҳайвонларни қурбон қилиш) ўтказилганлиги бунинг далили эканлиги хулосасига келишига имкон беради.

Сарияниди 1980-йилларнинг ўрталарида бир қатор олимлар томонидан илгари сурилган Бактрия-Марғиёна мажмуасининг юқори хронологиясини, гарчи шубҳа билан бўлса-да, қабул қилади. Гонурда тўпланган бир қатор радиокарбон таҳлиллари тадқиқотчиларга мажмуанинг мил.авв III минг йилликнинг сўнгги асрига ва II минг йилликнинг биринчи чорагига тўғри келиши ҳақида тасаввур беради [16]. БМАКнинг асосий импортёри Тепа-Яҳдан олинган радиокарбон анализлари ҳам уни мил.авв III минг йилликнинг бошлари билан даврлаштиришга имкон берган [17]. Сарияниди фикрича “Ғарбдан келган биринчи мустамлакачилар миллоддан аввалги III минг йилликдан II минг йилликка ўтиш даврида Бактрия ва Марғиёнада пайдо бўлган”.

Сариянидининг Бактрия-Марғиёна мажмуасининг келиб чиқиши ҳақидаги янги нуктаи назари ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Сарияниди кўплаб манзилгоҳларда, олов ибодатхоналари, қурбонлик бахшида этиладиган жойлар, дафн маросимлари, идишларга кўмиш, кремация қилиш ва Гонурнинг 92-дахмасида ўликларни жамоавий дафн қилиш амалиётини аниқлайди. Гонур ва бошқа Бактрия-Марғиёна манзилгоҳларидан туя ва қўчқор каби ҳайвонлар қабрлари ҳам топилган. Шимолий Гонурдаги “Кўзи мақбараси”да безатилган металл тўқмоқ, кумуш ва бронза тўқноғичлар билан безатилган бошчалар, безакли фил суяги

ва кўп сонли “фаянс” ва суяк бўлакларига дуч келинган. Сарианиди буни гарчи на даштларда, на Ўрта Осиёда курбонлик қилиш тўғрисида аниқ далиллар мавжуд бўлмасда одам курбонлигидан ҳайвонларга ўтишнинг далили сифатида изоҳлайди. Ўлик маросимлари, меъморий параллелликлар (айниқса, Сарианиди "ибодатхоналар" деб атаган нарсда) ва энг аввало, цилиндр муҳрларидаги стилистик ўхшашликларнинг барчаси бирлашиб, Бактрия ва Марғиёна Сурия-Анатолия минтақасидан келган муҳожирлар томонидан мустамлака қилинганлигини англатади [18]. У бу миграцияни икки йўналишда кузатади: (1) Загрос бўйлаб Элам ва Суса (кўп сонли Бактрия-Марғиёна параллеллари мавжуд), у ердан Шаҳдод ва Яҳёга (яна бундай материаллар топилган) ва ниҳоят Балучистон ва (2) Урмия кўли шимолига, Элбруз тоғлари бўйлаб Ҳисоргача ва ниҳоят, Бактрия ва Марғиёна воҳаларига боради. Афсуски, археологик маълумотларда Сурия-Анатолиядан Бактрия ва Марғиёнага кенг кўламли кўчиш ҳақидаги тушунчани тасдиқловчи далиллар кам.

Архитектура ўхшашликлари жуда умумлаштирилган ва вақт/макон систематикасига ўхшашликлар заифдир. Шундай қилиб, Сарианиди Кумрондан топилган ҳайвонларни курбон қилиш ҳақидаги матн, Гонурдаги "Кўзи қабри" ва Эгей денгизи билан ноаниқ боғлиқ бўлган Шаҳдоддаги ноқонуний қазилардан олинганлиги айtilган "Лигабуе идиши"га таяниб ғарбдан кўчиб келган Микен-Минос қабилалари Бактрия ва Марғиёна билан узвий боғлиқ бўлган деган назарияни ҳам илгари суради [18, б.44]. Сарианидининг фикрича, муҳрлар томонидан тақдим этилган далиллар ишончли - улар ўзларининг услубини Сурия-Анатолия минтақасидан олган ва уларнинг мотивлари ва композицияси шубҳасиз Хетт-Митанни халқларига тегишли [18, б.143]. Сарианидида шундай таассурот пайдо бўладики, у Сурия-Анатолия минтақасини Бактрия-Марғиёна мажмуасининг ватани сифатида танлаб, уни ўзининг ҳинд-арийлар ҳақидаги даъвосини кучайтириш учун биринчи ҳинд-арий матнлари топилган географик минтақа деб атайди.

Милоддан аввалги XV асрда Хетт ва Митанни подшоси ўртасидаги шартномага кўра икки давлат подшолари ҳам ҳиндларнинг асосий худолари бўлган бир қатор худоларга қасамёд қилади: Митра (Ҳинд Митра), Аруна (Варуна), Индара (Индра) ва Насаттия. Бошқа бир матнда Киккули исмли киши ҳинд рақамларида бирдан тўққизгача санайди ва у ассусанни (Санскритча асвасани), отлар ўргатувчиси ва араваларда мутахассис деб аталади. Ниҳоят, митанний маря сўзи Ригведада "жангчи" маъноси билан тилга олинган маря билан айнан бир хил сўздир. Бу далил ҳинд-орий тилида сўзлашувчи жанг аравалари элитаси бир неча асрлар давомида ҳукмронлик қиладиган сулолани шакллантириш учун ўзларини хуррийларнинг туб аҳолисига боғлаган, деган консенсус фикрга олиб келди [19]. Бу матнлар шуни кўрсатадики, миллоддан аввалги XVI-XV асрларга келиб алоҳида ҳинд-орий тили тахминий ҳинд-эрон тил бирлигидан аллақачон ажралиб чиққан бўлган. Шундай қилиб, ҳинд-эрон тилларининг эроний ва ҳинд-орий тилларига бўлиниши миллоддан аввалги XV-XIV асрларда, эҳтимол, ундан 500 йил олдин содир бўлган бўлиши керак.

Бактрия-Марғиёна муҳрларининг мутлақ кўпчилигида Сурия-Анатолия, Месопотамия, Араб кўрфази ва Ҳинд водийси муҳрлари репертуарига мутлақо ёт бўлган нақшлар, услублар ва ҳатто материаллар мавжуд [20]. Улар бутунлай ўзига хос турга эга бўлиб, бошқа минтақалардан келиб чиққан ҳолда эмас, балки Ўрта Осиё бронза даври дунёсининг туб аҳолиси сифатида қаралиши керак. Улар Ҳинд сивилизацияси, Эрон платоси ва Араб кўрфазидан топилган. П.Аме ва Д.Поттс каби археологлар Бактрия-Марғиёна моддий маданиятининг кенг тарқалганлигини таъкидлашган ва шу нуқтаи назардан Сурия-Анадолу минтақасига хос ўхшашликларни ҳам қайд этишган [21]. Фикримизча, чекланган миқдордаги артефактларнинг кенг тарқалиши ҳеч қандай худудни БМАК учун ватан деб ҳисоблабланишга асос бўлолмайди, шу туфайли Сарианидининг юқоридаги фикрлари ҳеч қандай асосга эга эмас. Бактрия-Марғиёна мажмуаси ва Сурия-Анатолия ўртасидаги ўхшашликларнинг жуда чекланганлиги ажабланарли ҳақиқатни кўрсатадики, мил.авв III мингйиллик охири ва II минг йилликнинг бошларида Яқин Шарқдаги минтақалараро алоқалар одамларни Ҳинд водийсидан Месопотамияга ва Мисрдан Эгей орқали Болқонга олиб келган.

Олис ватан ва Ўрта Осиёга кенг қўламли кўчиш ғоясини сақлаб қолиш қийин, балки имконсиз бўлса-да, Бактрия-Марғиёна мажмуасининг келиб чиқиши фундаментал масала бўлиб қолмоқда. Гарчи баъзи олимлар унинг маҳаллий илдизларга эга эканлиги ҳақидаги фикрни илгари сурган бўлсалар-да, унинг моддий маданияти аввалги Намозга IV маданиятидан осонлик билан келиб чиқмаганлиги ҳақиқат бўлиб қолмоқда. Унинг Эрон жануби-шарқидан Балучистон ва Афғонистонгача кенг тарқалиши БМАКнинг маҳаллий пайдо бўлиш илдизларини ҳам инкор этмайди. Дарҳақиқат, Ўрта Осиёнинг Бактрия-Марғиёна мажмуаси унинг энг шимолий давоми бўлиши мумкин, унинг маркази эса ўрганилмаган Балучистон ва Афғонистоннинг кенг ҳудудларида жойлашган бўлиши мумкин.

Академик А.Асқаров ушбу мажмуанинг Ўзбекистондаги иккита муҳим манзилгоҳини: Сополлитепа ва Жарқўтонни қазиб очган [22]. Ушбу қазилмаларнинг сўнгги натижалари бизга архитектура, керамика ва топилган моддий қолдиқларининг кўплаб иллюстрацияларини тақдим этган. Жарқўтон девор билан ўралган аҳоли пункти тахминан 100 гектар майдонни эгаллайди ва деярли тўлиқ қазиб олинган 3 гектардан ортиқ қалъадир. Архитектура ва моддий топилмалар Жарқўтон ва Сополлитепани Бактрия-Марғиёна комплекси контекстининг марказига жойлаштирган. Асқаров Сариянида эргашиб, Жарқўтонни милоддан аввалги II минг йилликнинг иккинчи ярми билан даврлаштиради ва саройлар, ибодатхоналар ва олов қурбонгоҳларини протозардуштийлик дунёси билан боғлиқ деб тасвирлайди.

Академик А.Асқаров Жарқўтондаги 50м га 35 м дан ортиқ бўлган “оловли ибодатхона” сифатида белгиланган катта иншоотга алоҳида эътибор беради. Ушбу тузилмада кенг сақлаш жойлари ва катта марказий хона, унинг марказида “муқаддас олов” ўрнатилган жой деб ҳисобланган баландлик, шунингдек, “олов қурбонгоҳлари” жойлашган бошқа хоналар мавжуд. Ушбу ажойиб бино прото-зардуштийлик сифатида аниқ тасвирланган. Жарқўтон ва Сополлитепада кенг қамровли қазилмалар натижасида ўнлаб иншоотлар ва кўплаб қабрлар топилган, аммо маълум хоналар ва ёки тузилмаларга тегишли материаллар кам бўлганлиги сабабли, бу ерда қанча бино даражаси борлиги ҳақида ноаниқ тасаввурга эга бўлиш мумкин. Ламберг-Карловский Гонур, Тоголок ва Джаркутанга ташрифлари давомида ушбу манзилгоҳларнинг ҳар бири бир нечта қурилиш даврларига эга эканлигига гувоҳ бўлади ва нашрлардаги мавжуд маълумотлар асосан битта вақт даврига тегишли эканлигини қаттиқ танқид қилади. Шундай қилиб, комплекснинг ички ривожланиши ва хронологияси ҳали ҳам аниқланишини кутмоқда. А.Асқаров Жарқўтонда аристократлардан тортиб қулларга қадар ижтимоий табақаланишни давлат томонидан тузилган жамиятнинг асосий белгиси деб ҳисоблайди. У иккала жойда хинд-эрон қабилалари яшаганлигини аниқлайди кейинчалик улар ўзбек, тожик ва туркман миллатларининг шаклланишида муҳим рол ўйнаган, деб ҳисоблайди.

Жарқўтон ва Сополли атрофидаги аҳоли пунктлари ўзида Сариянида томонидан қазилган жойларни акс эттиради. Зўр таассурот қолдирадиган “ибодатхоналар” ва “саройлар” га эга бўлган катта аҳоли пункти кичикроқ қишлоқ хўжалиги қишлоқлари билан ўралган. Сополли номаълум сабабларга кўра ташлаб кетилганидан сўнг, манзилгоҳдаги ибодатхона қабристон сифатида ишлатилган. Жами 138 та қабр қазилган. Тадқиқотчилар бу ёдгорликда аёллар қабри сони эркаклардан учдан иккига кўп бўлганлиги ҳақида ёзишган [23]. Эркак ва аёл қабрларда кўплаб сопол буюмлар, металллар ва тош идишлар бўлган бўлса, аёлларда ўртача 15,5 та, эркакларда эса 7,5 та нарса топилган. Бироқ, иккита эркак қабри нарсаларнинг сони ва ўликларни ёғоч тобутларга қўйиши билан ажралиб туради.

Тожикистонда Зарафшон дарёсининг юқори қисмида топилган элита қабрининг қазилмаларидан Бактрия-Марғиёна мажмуаси ва чўл маданиятлари ўртасидаги ўзаро таъсирнинг ёрқин далиллари топилган [24]. Бу қабрни қазилган жараёнида кўчкор билан бирга битта эркакнинг дафн этилгани, Синташтадан топилганларга ўхшаш псаля, от ҳайкалчаси, бронза тўқноғич ва Бактрия-Марғиёна типидagi кўплаб сопол буюмлар топилган. Чўлларда отлар, аравалар ва аравалардан фойдаланишга оид кўплаб далиллар мавжуд, аммо Бактрия-Марғиёна жамоаларида эса чўл кулолчилиги ва отлар ҳақида далиллар кам. Бу жуда ўзига хос маданиятларнинг тақсимланишидаги бундай носимметриклик иккаласи ўртасидаги минимал

алоқани кўрсатади. Ушбу ўзига хос маданиятлар ичида ва улар ўртасида мавжуд бўлган зиддият даражаси номаълумлигича қолмоқда.

Хулоса. Бактрия-Марғиёна мажмуаси ва чўл маданиятлари ўртасида алоқа борлиги тўғрисида далилларнинг деярли йўқлиги аҳоли пунктларини ўрганишда кўплаб муаммоларни келтириб чиқаради. Губаев, Кошеленко ва Тоси Бактрия-Марғиёна манзилгоҳлари ёнидан кўплаб дашт маданияти ўлкаларини топганлар.

Евроосиё даштларида фаолият юритувчи рус олимлари Андроново маданияти ва унинг вариантли ифодалари ҳинд-эрон эканлигига деярли бир овоздан ишонишади. Худди шундай, Бактрия-Марғиёна мажмуаси устида ишлаётган рус ва Марказий Осий олимлари ҳам унинг ҳинд-эрон эканлигига ишонч билдирадilar. Икки маданият замондош, аммо бир-биридан жуда фарқ қилади. Авесто ва Ригведадан парчалар турли тадқиқотчилар томонидан иккаласининг ҳам ҳинд-эронлик эканлигини, аммо улар бир-биридан ўзига хослигини таъкидлаш учун келтирилади. Қолаверса, археология Бактрия-Марғиёнанинг чўлликларга таъсири ҳақида деярли ҳеч қандай далил келтирмайди ва Андроновонинг Бактрия-Марғиёна худудига таъсири ҳақида эса манбалар жуда кўп топилади. Албатта, иккаласининг умумий ажодлари бўлган деган фикрни тасдиқловчи ҳеч қандай далил йўқ. Иккаласи ҳам ҳинд-эронлик деган тушунчага қарши ҳеч қандай ишончли археологик далиллар йўқ. Ҳинд-эрон тили икки тармоққа эга бўлган тил қурилиши бўлиб, улардан бири Эронга, иккинчиси Шимолий Ҳиндистонга борган. Уларнинг бу янги ватанларга келиш вақти одатда милoddан аввалги II минг йиллик ҳисобланади. Эрон ва Ҳиндистоннинг шимолида Андроново типидagi биронта ҳам артефакт аниқланмаган, аммо Эрон платосида ва Балужистонда Бактрия ва Марғиёна типидagi ёдгорликлар талайгина. Сарияниди учта моделни таклиф қилади, уларнинг ҳар бири қизиқиш уйғотади, бироқ уларнинг ҳеч бири археологик далиллар билан тасдиқланмаган, улардан бири Бактрия-Марғиёна мажмуаси аҳолиси ҳинд-эронликлар бўлиб, чўл ерларида ҳукмронлик қилган ва жанубий Уралдаги Синташта каби мустақкам турар-жойларнинг пайдо бўлиши учун илҳом манбаи бўлиб хизмат қилади. Шундай қилиб, "шаҳарлар мамлақати" нинг ривожланиши учун ташқи манба ва у билан бирга лингвистик боғланиш таъминланади. Маллорий бу моделнинг эҳтимолдан йироқ эмаслигини тан олган. Унинг хулосаси шуки, ҳинд-эрон тилшунослигининг ядроси даштларда шаклланган ва Бактрия-Марғиёнадаги симбиознинг қандайдир шакли орқали жанубга қараб сурилиб, Эрон ва Ҳиндистоннинг қадимги тиллари шаклланган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Klochkov I.S. 1999. Glyptics of Margiana. *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia* 6(2):41–62.
2. Sarianidi V.I. 1998a. *Myths of ancient Bactria and Margiana on its seals and amulets*. Moscow: Pentagraphic Ltd. 1998b. *Margiana and Protozoroastrianism*. Athens: Kapon Editions.
3. Sarianidi, V.I. 1984. "Raskoki monumenta zdaniij na Dashly III," in *Drevnii Baktria*, vol. 3. Moscow: Akademia Nauk.
4. Askarov, A.A. Shirinov, T. 1993. *Ranii gordskokoj kultura epochi Bronzi i ioga srednii Azii*. Samarkand: Institute of Archaeology.
5. Sarianidi, V.I. 1990. *Drevnosti strani Margush*. Ashkabad: Akademia Nauk Turkmenskoi. 1998b. *Margiana and Protozoroastrianism*. Athens: Kapon Editions.
6. Amiet, P. 1984. *L'age des e'changes inter-iraniens*. Paris: Editions de la Re'union des Muse'es Nationaux.
7. Potts, Timothy. 1994. *Mesopotamia and the East*. Oxford University Committee on Archaeology Monograph 37.
8. Сарияниди В. Древности страны Маргуш. – Ашхабад: Академия наук Туркменской ССР, 1990г.
9. Кузьмина Е.Е., Лапин А. Новые находки степной керамики на Мургабе // Проблемы археологии Туркменистана. – Ашхабад: Наука, 1984.

10. Массон В.М. Древнеземледельческая культура Маргианы. – Москва: Наука, 1959.
11. Gubaev, A., G. Koshelenko, and M. Tosi. 1998. The archaeological map of the Murghab Delta: Preliminary reports 1990–1995. Rome: Istituto Italiano per l’Africa et l’Oriente.
12. Sarianidi, V.I. 1999. Near Eastern Aryans in Central Asia. *Journal of Indo-European Studies* 27:295–326.
13. Pratt, Mary, Louise. 1992. *Imperial eyes: Travel writing and transculturation*. London: Routledge.
14. Vinogradova, Natalia, M. 1994. The farming settlement of Kangurtut (South Tadjikistan) in the Late Bronze Age. *Archaeologische Mitteilungen aus Iran* 27:29–47.
15. Chernykh, S.S. 1992. *Ancient metallurgy of the USSR*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Hiebert, Fredrik. 1994. Origins of the Bronze Age oasis civilization in Central Asia. *American School of Prehistoric Research Bulletin* 42.
17. Lamberg-Karlovsky, C.C. 2000. Excavations at Tepe Yahya: The third millennium. *American School of Prehistoric Research Bulletin*. In press.
18. Sarianidi, V.I. 1998a. Myths of ancient Bactria and Margiana on its seals and amulets. Moscow: Pentagraphic Ltd.
19. Mallory, J.P. 1989. *In search of the Indo-Europeans*. London: Thames and Hudson.
20. Baghestani, Suzanne. 1997. *Metallene Compartimentsiegel aus Ost-Iran Zentralasien und Nord-China*. Rahden/Westdorf: Marie Leidorf.
21. Amiet, P. 1984. *L’âge des échanges inter-iraniens*. Paris: Editions de la Re’union des Muse’es Nationaux.
22. Potts, Timothy. 1994. *Mesopotamia and the East*. Oxford University Committee on Archaeology Monograph 37.
23. Аскарлов А.А. Древнеземледельческая культура эпохи бронзы юга Узбекистана. – Ташкент: Институт археологии, 1977г.
24. Biscione, R. and L. Bondioli. 1988. “Sapallitepa,” in *Bactria: An ancient oasis civilization from the sands of Afghanistan*. Edited by G. Ligabue and S. Salvatore. Venice: Erizzo.
25. Bobomulloev, S. 1999. Discovery of a Bronze Age tomb on the Upper Zerafshan (in Russian). *Stratum Plus*, no. 2, pp. 307–14.

МАРКАЗИЙ ОСИЁ РЕНЕССАНСИ ЖУРНАЛИ

ЖИЛД 2, СОН 2

ЖУРНАЛ РЕНЕССАНСА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

ТОМ 2, НОМЕР 2

JOURNAL OF CENTRAL ASIAN RENAISSANCE

VOLUME 2, ISSUE 2

УШБУ ЖУРНАЛ ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШ ВАЗИРЛИГИ ТОМОНИДАН
МОЛИЯЛАШТИРИЛГАН А-ОТ-2021-11-СОНЛИ "ЎЗБЕК ХАЛҚИ ДИНИЙ ВА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРИ КОМПЛЕКСИНИНГ
ЭЛЕКТРОН-ТРАНСДИСЦИПЛИНАР ПЛАТФОРМАСИНИ ЯРАТИШ" НОМЛИ ИННОВАЦИОН ЛОЙИХА ДОИРАСИДА НАШРГА
ТАЙЁРЛАНГАН.

THIS JOURNAL PREPARED FOR PUBLICATION AS PART OF THE INNOVATIVE SCIENTIFIC PROJECT NO. A-OT-2021-11
"CREATION OF AN ELECTRONIC TRANSDISCIPLINARY PLATFORM FOR THE COMPLEX OF RELIGIOUS AND NATIONAL VALUES
OF THE UZBEK PEOPLE", FUNDED BY THE MINISTRY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN.

ДАННЫЙ ЖУРНАЛ ПОДГОТОВЛЕН К ИЗДАНИЮ В РАМКАХ ИННОВАЦИОННОГО НАУЧНОГО ПРОЕКТА № А-ОТ-2021-11
"СОЗДАНИЕ ЭЛЕКТРОННО-ТРАНСДИСЦИПЛИНАРНОЙ ПЛАТФОРМЫ КОМПЛЕКСА РЕЛИГИОЗНЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ
ЦЕННОСТЕЙ УЗБЕКСКОГО НАРОДА", ПРОФИНАНСИРОВАННОГО МИНИСТЕРСТВОМ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000